

Невесенко Анна Володимирівна
аспірант, Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки», м. Київ

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ СТАЛОСТІ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ОЦЕНКИ УСТОЙЧИВОСТИ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА

CRITERIA AND INDICATORS FOR ASSESSING THE SUSTAINABILITY OF DEVELOPMENT OF AGRARIAN SECTOR

Анотація. У статті виокремлено критерії та показники оцінки сталості розвитку аграрного сектору економіки в умовах інтеграційних процесів. Обґрунтовано прикладні проблеми і досліджено фактори впливу на тенденції розвитку сільського господарства. Вивчено взаємозв'язок концепцій агробізнесу та багатофункціонального сільського господарства.

Ключові слова: аграрний сектор, показник, сталий розвиток, фактори, структура виробництва, споживачі, ринок, система.

Аннотация. В статье выделены критерии и показатели оценки устойчивости развития аграрного сектора в условиях интеграционных процессов. Обоснованно прикладные проблемы и исследованы факторы влияния на тенденции развития сельского хозяйства. Изучена взаимосвязь концепций агробизнеса и многофункционального сельского хозяйства.

Ключевые слова: аграрный сектор, показатель, устойчивое развитие, факторы, структура производства, потребители, рынок, система.

Abstract. The article highlights the criteria and indicators for assessing the sustainability of development of agrarian sector of economy in the conditions of integration processes. Reasonably applied problems and investigated the factors influencing trends in the development of agriculture. The relationship of the concepts of agribusiness and agriculture are studied.

Keywords: the agricultural sector, indicator, sustainable development, factors, production structure, consumers, market, system.

У більшості країн світу політика щодо розвитку сільських територій впродовж другої половини ХХ-го ст. полягала в орієнтації на інтенсифікацію застосування хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив з метою нарощування темпів виробництва. Сільське господарство у сучасному постіндустріальному суспільстві знаходиться під впливом значних технологічних, екологічних і економічних змін. Це призвело до різкого росту використання пестицидів, мінодобрив, важкої техніки, створення потужних тваринницьких комплексів із усіма характерними негативними наслідками для довкілля. Для такої політики характерне ігнорування соціальних інтересів безпосередніх товаровиробників сільськогосподарської продукції, які у багатьох країнах не отримують належної винагороди від суспільства за свою працю. Вплив сільськогосподарської діяльності на довкілля залежить від структури виробництва, методів обробітку

земель, технології, техніки і обладнання. В свою чергу, вибір методів обробітку і сама структура виробництва визначаються впливом системи факторів (рис. 1).

Вчені виділяють дві концепції сучасної сільськогосподарської діяльності — виробничу (продуктивну) і сталу. Перша, на його думку, втілює прагнення досягти високих показників сільськогосподарського виробництва без урахування потреб майбутнього. Проте прибічник продуктивного сільського господарства має бути зацікавленим у деякій сталості, навіть коли його плани не сягають далі ніж на рік. Прибічник сталого сільського господарства у свою чергу також має бути зацікавленим у виробництві. Синтезом цих двох концепцій може слугувати концепція збалансованого (сталого) сільського господарства. Відповідно до концепції сільськогосподарська структура має виробляти достатню кількість високоякісного продовольства, зберігати свої ресурси, бути безпечною для довкілля

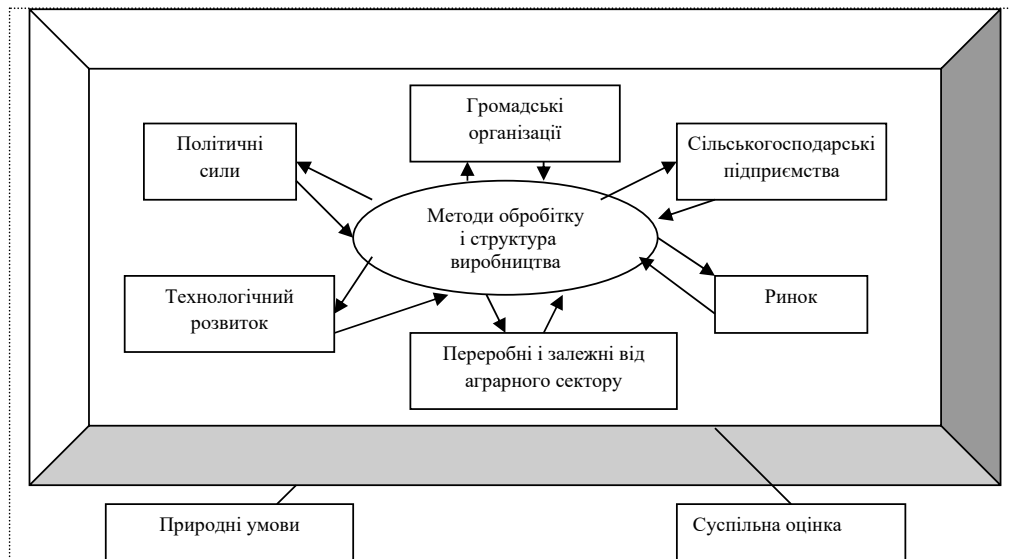

Рис. 1. Фактори впливу на тенденції розвитку сільського господарства.

і приносити прибутки. Стале сільське господарство повинно опиратись на вихідні природні ресурси і власні відновлювані джерела [1].

Головною складовою в розбудові аграрного сектора економіки держави є комплексний розвиток сільських територій, спрямований на стабільне забезпечення збалансованого розвитку виробництва та поселенської мережі на основі формування належного екологобезпечного середовища проживання, праці та відпочинку населення. Концепція сталого сільського господарства базується на системному підході, який прагне розвивати переваги багаторічного невиснажливого ведення господарства, включаючи вигоди, отримувані від природних взаємозв'язків, забезпечуючи родючість земель і утримуючи втрати від шкідників і хвороб на допустимому рівні. Метою такого ведення господарства є продуктивність і прибутковість, збереження ресурсів, охорона довкілля, постачання безпечних для здоров'я продуктів харчування. Сталість сільського господарства — це результат, який досягається шляхом взаємодії між ресурсами, технологіями і менеджментом, в рамках якої ресурс використовується в певному соціально-економічному контексті. Ріст рослин є біологічним процесом, який проявляється у фізичних змінах, але сільське господарство є ще й економічною діяльністю, яка служить соціальним цілям [2]. Біологічне розмаїття не є основним поняттям, яке збагатило підходи до формування концепцій розвитку сільського господарства. Важливим еколого-економічним підходом, який може суттєво вплинути на бачення майбутнього європейського села, є багатофункціональне сільське господарство. Відстежується чіткий взаємозв'язок сучасних концепцій агробізнесу та багатофункціонального сільського господарства (рис. 2).

Багатофункціональне сільське господарство є своєрідним ядром сучасної аграрної політики ЄС, та відправним пунктом дискусії щодо майбутнього аграрної сфери, під час переговорів в рамках OECD та COT. Європейське поняття багатофункціонального сільського господарства є складним і багатогранним. Нова концепція, яка виразно має в своїй основі агробізнесовий підхід, загострює деякі класичні проблеми ринкової неспроможності. Сільське господарство належить до галузей, де ринкова регуляція утруднена, або відбувається із значним запізненням, що часто викликає своєрідні ринкові викривлення. Як бачимо із рис. 2, значна частина суспільно корисної дії аграрного сектора перебуває поза межами адекватної ринкової оцінки. А оскільки ринок часто неспроможний оцінити позитивні, а більш — негативні наслідки сільськогосподарської діяльності, то він і неспроможний їх регулювати. Таким чином, формується ринкова неспроможність оцінки мультифункціонального сільського господарства. Іншою ринковою проблемою багатофункціонального сільського господарства є ідентифікація платоспроможних та неплатоспроможних споживачів суспільних ефектів, які виробляє аграрна сфера [2; 3]. Успішне вирішення проблеми сталості розвитку сільського господарства припускає як обов'язкову умову максимально повний і достовірний облік всього комплексу чинників, що діють, і їх подальшу оцінку. Дослідження робіт вітчизняних авторів свідчить про наявність різних підходів або критеріїв при побудові варіантів класифікацій. У одному випадку — це відношення до середовища виробництва, в іншому — ступінь участі в процесі виробництва. В третьому випадку — характер впливу на результати господарської діяльності. У окремих роботах акцентується увага на природних і економічних

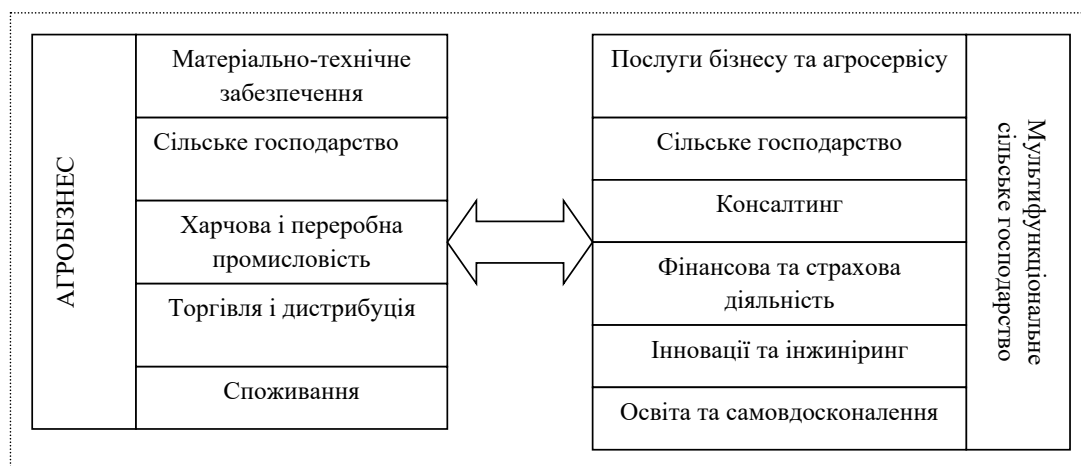

Рис. 2. Взаємозв'язок концепцій агробізнесу та сільського господарства

групах критеріїв, вказується на необхідність обліку екологічних чинників. Ми вважаємо, що при класифікації критеріїв, що формують сталість розвитку в сучасних умовах, необхідно враховувати наступні положення. Розроблена і прийнята у світовому масштабі концепція сталості стосовно сільського господарства, пред'являє вимоги одночасної агрономічної, екологічної, соціальної, мікроекономічної та макроекономічної сталості. Під агрономічною сталістю розуміється збереження продуктивності сільськогосподарських угідь і ріллі впродовж тривалого періоду; під екологічною — не нанесення шкоди навколишньому середовищу і цілісності несільськогосподарських систем; під соціальною — підвищення рівня життя сільського населення на основі зростання його доходів, розвитку соціально-культурного обслуговування на селі; під мікроекономічною — наявність для сільськогосподарського підприємства можливості функціонувати тривалий час як основна економічна одиниця; під макроекономічною — забезпечення продукцією внутрішнього ринку і конкурентоспроможність на зовнішніх ринках.

Отже, розвиток сільського господарства може вважатися сталим, якщо, по-перше, забезпечується бажаний рівень виробництва, що задовольняє потреби населення в продуктах харчування, а переробну промисловість — сировиною, по-друге, здійснюється розвиток сільських територій на основі збільшення доходів сільського населення, створення нормальних умов життя на селі, по-третє, зберігається і примножується природний потенціал. Виходячи з цього, ґрунтуючись на системному підході, можна запропонувати наступну класифікацію чинників.

Розглядаючи сталість розвитку як цільову функцію економічної системи «сільське господарство», все різноманіття чинників, що діють на неї, доцільно підрозділити на дві групи: внутрішні і зовнішні. Природа дії перших обумовлена процесами, що протікають усередині системи, і характером зв'язків між окремими її еле-

ментами. Навпаки, вплив іншої групи чинників виявляється як дія середовища, зовнішнього по відношенню до системи. Оскільки сталість сільського господарства має відтворювальний характер, то серед внутрішніх чинників необхідно виділити наступні групи: виробничі, соціально-економічні і соціально-фізіологічні. Перша з них пов'язана безпосередньо з процесом виробництва продовольства і сільськогосподарської сировини для харчової і переробної промисловості. У другу групу включені чинники, що виявляються на стадії розподілу і обміну проведеної продовольчої продукції, в третю — на стадії споживання продуктів харчування.

Виходячи з того, що сільське господарство є основним джерелом ресурсів для забезпечення населення продуктами харчування, то головними чинниками є виробничі. Вони можуть бути об'єднані в наступні основні групи: природні, біологічні, організаційно-економічні, технологічні, науково-технічні, екологічні. Оскільки процес сільськогосподарського виробництва зв'язаний з використанням ресурсів природи, то на нього істотно діють природні чинники. Кліматичні умови, родючість ґрунтів, наявність і достатність водних ресурсів і інші чинники істотно впливають на врожайність сільськогосподарських культур, продуктивність худоби, трудомісткість і об'єми виробництва продовольчої продукції. Особливістю кліматичних чинників є те, що вони змінюють свої значення як в територіальному, так і в тимчасових аспектах, утворюючи тим самим безліч найрізноманітніших поєднань і комбінацій.

Слід зазначити, що процес розвитку сільського господарства може бути адаптований до дії природних чинників за допомогою підбору відповідних сортів рослин, порід тварин, наукової організації праці. У зв'язку з цим з чинників виробництва слід особливо виділити групу біологічних чинників. До них відносяться: сорти, біостимулятори, біопрепарати і ін., що забезпечують інтенсифікацію біологічних процесів. Оптимальний

підбір сортів дозволяє значно понизити навантаження на посівну і прибиральну техніку, зменшити витрати на засоби захисту рослин, підвищити стійкість культури до несприятливих чинників (засусі, вилягання, бур'янам, хворобам і шкідникам), збільшити її врожайність.

Серед організаційно-економічних чинників, що роблять вплив на стан і сталість розвитку сільського господарства, на нашу думку, основними є: виробничий потенціал сільгоспідприємств, рівень організації виробництва, територіальне розміщення і галузева структура сільського господарства, об'єм і ефективність використання вітчизняних і іноземних інвестицій. Виробничий потенціал характеризується, перш за все, станом основних виробничих фондів: сільськогосподарських машин, транспортних засобів, сховищ і так далі. Разом з тим, останнім часом, в сільському господарстві практично не ведеться оновлення основних засобів виробництва, будівництва нових комплексів, не оновлюються засоби механізації трудових процесів. Все це спричиняє нестале функціонування галузі. У зв'язку з цим висунуті такі важливі чинники, як організація виробництва, розміщення і галузева структура сільського господарства. Наука і практика підтверджує значну роль вищезгаданих чинників. Інший важливий чинник, який визначає сталість розвитку, — це можливість і умови реалізації продукції. В даному випадку при реалізації продукції сільськогосподарські товаровиробники часто зазнають труднощів, які виникають через відсутність належної системи заготівельних організацій, низьких закупівельних цін, всезростаючої імпортової експансії на продовольчому ринку. В результаті цього сільськогосподарські підприємства отримують збитки, які з кожним роком все важче покрити. У зв'язку з цим виникає необхідність враховувати чинник розвитку виробничо-економічних зв'язків і взаємин між суб'єктами господарювання, який робить істотний вплив на ефективність і сталість розвитку сільського господарства.

Отже, проблема сталості сільськогосподарського розвитку — складніша, ніж для інших галузей економіки. Це пов'язано з наступними об'єктивними обставинами, характерними для галузі. По-перше, сільське господарство продовжує залишатися головним виробником продуктів харчування і основним джерелом життєдіяльності людей. Будь-які порушення в його розвитку приводять до дестабілізації як диспропорцій, так виробництва і споживання. Структурні зміни в галузі в трансформаційній економіці направлені в основному на виробництво тієї продукції, яка забезпечує максимальне отримання прибутку, що в аграрній сфері не завжди виправдано з позиції сталості виробництва і забезпечення продовольчої безпеки. По-друге, ринкові умови обумовлюють процеси переорієнтації суб'єктів господарювання сільського господарства, ведуть до виробництва продукції, що дає при реалізації найвищий прибуток. Проте конкуренція і швидко змінна кон'юнктура світового ринку вирівнюють ціни і рентабельність товаровиробників, що приводить, кінцем кінцем, до не до використання виробничого потенціалу сільськогосподарської галузі, зниження об'ємів і стійкості виробництва, до загострення соціальних проблем. По-третє, природні чинники владно і направлено впливають на всі процеси, що відбуваються в сільському господарстві. Часткове їх регулювання шляхом проведення меліорації, хімізації, механізації, організації насінництва на науково обґрунтованому рівні вимагає значних інвестиційних вкладень, яких в даний час в достатньому об'ємі не мають як сільськогосподарські товаровиробники, так і держава. Це сприяє збереженню несталості виробництва основних видів сільськогосподарської продукції. По-четверте, умовою сталості в аграрній сфері виступає сільська невиробнича інфраструктура. Такі обставини сприяють посиленню уваги дослідників до проблеми сталості розвитку сільського господарства. При цьому основні підходи до визначення поняття сталості і зміст заходів по підвищенню її рівня залежать від необхідності подолання кризового стану в аграрній галузі.

Література

1. Програма дій з подальшого впровадження Порядку денного на 21 століття / Пер. з англ.: Україна. Порядок денний на 21 століття. — К.: Інтелсфера, 2000. — 58 с.
2. Рейнольд Дж. П., Папедик Р. Н., Парр Дж. Ф. Сбалансированное сельское хозяйство / В мире науки. — 1990. — № 8. — С. 60–67.
3. Вдовенко Н. М. Методологізація галузевого державного управління на шляху адаптації економіки до умов та вимог Європейського Союзу / Н. М. Вдовенко // ScienceRise. — 2015. — № 5/3 (10). — С. 39–45.
4. Vdovenko N. M. Mechanisms of regulatory policy application in agriculture / N. Vdovenko // Економічний часопис XXI. — 2015. — № 5–6. — С. 53–56.
5. Вдовенко Н. М. Глобальні пріоритети сталого виробництва сільськогосподарської продукції / Н. М. Вдовенко // Innovative solutions in modern science. — 2016. — № 4 (4). — С. 3–17.
6. Вдовенко Н. М. Сучасна парадигма регулювання розвитку галузей аграрного сектору в умовах глобального дефіциту продовольства / Н. М. Вдовенко, Ю. А. Хижняк // Science Rise. — 2015. — № 2/3 (7). — С. 20–26.
7. Вегера С. Г. Учет природных ресурсов в контексте принципов «зеленой» экономики / С. Г. Вегера // Инновационное развитие экономики. — 2013. — № 3 (15). — С. 80–84.